

Het kernteam van 'Onder Twente; regionale samenwerking ondergrond', geïnitieerd door de 14 Twentse gemeenten en het nationale Initiatief Bewust Bodemgebruik organiseerden op 2 november 2017 het eerste Twentse bodemcafé. Het café beoogt een ontmoetingsplek te bieden voor mensen in Twente die actief zijn met bodem en ondergrond, initiatieven ondernemen en daar tegen vragen of dilemma's aan lopen. In het café is er volop de gelegenheid om hulp te vragen bij anderen.

Het Twents bodemcafé was in het stadslab Indië te Almelo. Een plek met historie. Hier waren oude (textiel)industrieën gevestigd en zijn ook weer vertrokken. Ze lieten lege ruimte, vervallen gebouwen en bodemverontreiniging achter. De verontreiniging worden nu opgeruimd, de gebouwen opgeknapt en de ruimte weer gevuld met nieuwe initiatieven. Een ruimtelijke kringloop maar nu met gebruikers die duurzaam met de wereld en deze locatie willen omgaan.

De bijeenkomst start met een korte introductie van de twee organisatoren. **Jos Verheul** van Rijkswaterstaat heeft 10 jaar geleden met zijn [Initiatief Bewust Bodemgebruik](#) het gesprek in Nederland over bewuste bodembenutting gestart. Met de kennis van nu zou hij het landgebruik hebben genoemd, want daar bleek de essentie te liggen: het gaat om hoe je het land inzet voor de generatie van energie, water, grondstoffen. Land symboliseert de afstemming tussen bovengrondse en ondergrondse activiteiten en het uitgangspunt van kringlopen. De tweede organisator is 'Onder Twente'. Een nieuwe naam voor wat op 27 juni 2017 is gestart met een openings Symposium: 14 gemeenten die een gezamenlijk bodemverhaal opbouwen, om meer zeggenschap te krijgen over de inzet van de Twentse bodem en ondergrond voor maatschappelijke opgaven. **Moniek Brill** van de gemeente Wierden is één van de betrokken gemeentelijke medewerkers bij Onder Twente. Ze vertelt dat in februari 2017 een tweede symposium wordt gehouden over de geboekte voortgang én dat de nieuwe website www.ondertwente.nl live is gegaan.

Gezonde bodem

René Jochems is mede-directeur 'Groeibalans Teelt & Onderzoek' en bodemadviseur op het landgoed Twickel. Hij noemt zichzelf: agro-kantelaar & systeemdenker. In zijn werk staat de bodem als systeem centraal, inclusief alles wat daarin leeft. Zijn werkterrein beperkt zich tot de eerste meter van de bodem, want iedere bodemlaag heeft haar eigen dynamiek en eigenschappen. René verzorgt cursussen en lezingen over bodembioïecologie voor mensen die werken in de land- en tuinbouw. Zijn boodschap: bodemvruchtbaarheid, bodemleven en biodiversiteit zijn ontzettend belangrijk voor een gezonde bodem. En een gezonde bodem is belangrijk want deze levert tal van diensten aan de samenleving. René is voor deze presentatie voorgedragen door de rentmeester Egbert Jaap Mooiweer van het Landgoed Twickel.

In zijn presentatie laat René zien wat belangrijk is voor de bodem. Het allerbelangrijkste is energie, geleverd door de zon. Deze zorgt ervoor dat alle processen goed verlopen. Pas dan komen zuurstof, water, koolstof (organische stof) en mineralen. En daarbij is het bodemleven essentieel. Zonder bodemleven geen gezonde bodem. Zonder goed functionerende darmen is een mens ook niet gezond.

Volgens René is de bodem de belangrijkste productiefactor voor een boer. De intensieve landbouw gaat echter ruw met haar gouden eieren om: van deze gronden wordt slechts 10% van haar natuurlijke potentie gebruikt. Door de gebrekkige conditie van de landbouwgronden verliest de bodem haar weerstand tegen ziektes en andere bedreigingen. Dat is jammer want de natuur kan de boer helpen: nuttige bodembioïecologie maakt antibiotica en roofdt op schadelijke organismen. De huidige landbouwbodem is dus niet veel meer dan een substraat dat met kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen tot productie wordt gebracht. Voor natuurgebieden in Nederland ligt dat op circa 40%. Alle redenen voor René om goed voor de bodem te zorgen, want daar liggen de grootste kansen.

Het verhaal onderstreept de boodschap die de rentmeester van Landgoed Twickel in het voorgesprek aan **Onder Twente** heeft meegegeven: we zouden in Twente veel meer kunnen en moeten doen aan een gezonde bodem. Samen werken aan de verbetering van de bodemvruchtbaarheid, de biodiversiteit, het bodemleven. Hij gaat daar graag het gesprek aan met de 14 Twentse gemeenten, de provincie en andere grondbezitters. Het is een wens die later dit jaar door **Onder Twente** wordt ingevuld met een eerste bestuurlijke ontmoeting.

Hulpvragen

In twee rondes worden hulpvragen van aanwezigen besproken, onder voorzitterschap van **Renée Zijlstra** van het Initiatief Bewust Bodemgebruik. Het levert een mooi pallet aan opbrengsten op, hieronder samengevat:

- Aan zijn presentatie heeft **René Jochems** een prangende vraag aan de deelnemers verbonden: hoe gaan we het werken aan een gezonde bodem in het landelijk gebied van Twente implementeren? De opbrengst is indrukwekkend. Meerdere stichtingen en landbeheerders melden zich en hebben dezelfde vraag. Hun gezamenlijke boodschap is dat de waarde van een gezonde bodemonvoldoende in de samenleving bekend zijn. Meer bekendheid én tegelijk werken aan een gezonde bodem (en daarover elkaar informeren) lijken de beste ingrediënten voor een Twente met een gezonde bodem. Een gezamenlijke vervolgactie gericht op bewustwording en 'doen!' zou mooi zijn.
- Namens de provincie Overijssel breekt **Herman van Os** zich over de vraag hoe je de besluitvorming over initiatieven in de diepe ondergrond kan verbeteren. Dat daar behoefte aan is, blijkt uit de commotie die is ontstaan bij eerder ondernomen initiatieven. Uit de bespreking blijkt één opvallende kern: inwoners van Twente voelen zich buitengesloten van het besluitvormingsproces en niet serieus genomen als het gaat om interactie over deze initiatieven. De oplossing ligt in een transparant proces en ruimte voor dialoog. Inwoners willen gelegenheid, tijd en geld om eigen experts te vragen om het verhaal en de argumenten van de inwoners te kunnen ontwikkelen.
- **Dennis Scheper** van NTP stelt de vraag: Hoe krijgen we weer balans in ons watersysteem? Hij constateert dat er op langere termijn een dreigend tekort bestaat aan schoon grondwater voor de bereiding van drinkwater. Dat tekort komt vooral doordat het grondwater qua kwaliteit vergrijsst en de prijs van water te laag is om het een collectief probleem te laten zijn. De deelnemers vinden het belangrijk dat dit punt wordt gemaakt. Het is een aandachtspunt voor de hele regio (en geen lokaal probleem). Met elkaar zouden we moeten kijken naar mogelijkheden om het bewustzijn bij burgers te vergroten (visualisaties, prijsverhoging, hoe doen ze dat bij 'van het aardgas?'), om technische maatregelen te treffen, om grijs water te gebruiken voor die functies waar dat kan (stimuleren grijs circuits). Wellicht kan een ophoging van de drinkwaterprijs worden gebruikt voor het inrichten van een investeringsfonds. De regionale samenwerking kan vorm krijgen door iconen voor dit onderwerp in te zetten, zoals Grolsch of de gemeenten (in hun Omgevingsvisie).
- Het burgerinitiatief ['Stop Afvalwater Twente'](#) pleit voor een noodfonds en een 'Veiligheidsraad met onafhankelijk onderzoek' voor diepe ondergrondprojecten in Twente. Het noodfonds moet nieuwe incidenten in de diepe ondergrond voorkomen en de effecten van alsnog optredende incidenten beheersen. Het geld voor het noodfonds kan ontleend worden aan de initiatieven in de diepe ondergrond, die leveren immers geld op. Tijdens de bespreking van dit punt blijkt dat het een idee kan zijn daarvoor een gebiedscoöperatie op te richten, omdat zo inwoners ook echt zijn betrokken.
- **Peter de Bruijn** heeft het initiatief genomen tot een kenniscentrum over de ondergrond. Als financieringsmodel is daar de oprichting van een Geofort in de steenfabriek "De Werklust" te Losser bijgekomen. Peter wordt daarbij geholpen door **Darcy Teerlink**, student bij Hogeschool Saxion. Peter en Darcy vragen de aanwezigen om ideeën. En die krijgen ze. De steenfabriek kan een mooi trekpleister worden voor gezinnen, scholen en bedrijfsuitjes. Laat ze interactief kennis maken met de bodem, de diepere bodemlagen en wat daarmee kan gebeuren. De steenfabriek kan het geld genereren dat nodig is om de plek te onderhouden, maar ook om het kenniscentrum te financieren.
- **Robert Wienk** werkt bij de Hogeschool Saxion als docent 'ontwerp'. Hij is geïnspireerd geraakt door de ondergrond en wil dat graag zichtbaarder maken. Een glazen tunnel die de fluctuatie van de grondwaterstand laat zien? Pompen en gebouwssystemen zichtbaar maken aan de buitenkant van het gebouw? Het verhoogt het bewustzijn van de (civiele) wereld vanaf het maaiveld. Icoononderwerp van het gesprek is het oude stadhuis van de gemeente Almelo. Door het nieuwe stadskantoor is het gebouw overbodig geworden en op zoek naar een nieuwe functie. Laat het verleden de bijzonderheid van het gebouw benadrukken! Op deze plek stond ooit een verffabriek en dat vinden we in de bodem terug in de vorm van verontreinigingen. Als dat niet ernstig zou zijn voor het milieu, zou je het mooi kunnen noemen: gekleurde bodemlagen zijn aangetroffen bij de sanering. Daar past een gebouw met gekleurde lagen. Mooie bijvangst van dit gesprek is een vervolgspraak met Peter de Bruijn over het ontwerp van de steenfabriek.
- **Julia ter Huurne** is boerin en eigenaresse van de [biologische boerderijwinkel Zuuver](#). Ze vraagt zich af hoe ze de meerwaarde van een gezonde bodem onder de aandacht van de consument kan brengen. In

de bespreking van haar vraag komen veel tips voorbij. Sommige gaan uit van meer marketing, zoals op de regionale TV of door lezingen. Andere tips gaan uit van een persoonlijk contact met de consument of via hun kinderen door filmpjes of schoolbezoekjes. Of samenwerken met partners, zoals foodtrucks. Bij alle communicatie werd het aantonen en laten zien van de relatie tussen gezond voedsel en gezonde bodem als essentieel gezien. Het zijn tips waar Julia wel wat mee kan. Tenslotte heeft ze een vervolgspraak gemaakt met Voedselbos Diepenheim en Natuur en Milieu Overijssel, om verder te praten.

- **Ruud Pleune** van de Natuur & Milieufederatie Overijssel wil graag bewoners informeren over de relatie tussen voedsel en bodem. Een schone bodem is essentieel voor gezond voedsel. Het bijeenbrengen van producent en afnemer zou een belangrijke stap zijn.
- **Arie Fokkink** van [Voedselbos Diepenheim](#) heeft twee hulpvragen over voedselbossen: a) hoe stel ik de goede kennisvragen en b) hoe ontwikkel ik een kenniscentrum? Tijdens de bijeenkomst hoort hij van de Green deal voedselbossen, waar het Initiatief Bewust Bodemgebruik mee bezig is. Met deze green deal ontstaat een landelijk netwerk van initiatiefnemers en overheden die voedselbossen willen stimuleren en precies dat doen waar Arie behoefte aan heeft. Daarnaast spreekt Arie met deelnemers over de opzet van voedselbossen, de relatie bodem-voedsel-gezondheid en lokale voedselketens.
- Namens Het burgerinitiatief '[Stop Afvalwater Twente](#)' spreekt **Egbert van Hattem** over de wijze waarop inspraak bij diepe ondergrondinitiatieven naar de toekomst toe zou kunnen plaatsvinden. Niet vanuit frustratie of onmacht, maar veel meer vanuit betrokkenheid. Hoe wordt je betrokken? Hoe stel je de goede vragen, om zo leemten van kennis te benoemen en in te vullen? Hoe blijf je actief betrokken? Hoe betrek je expertise uit de eigen regio? Wil je komen tot echte invloed, dan zal dat proces moeten verbeteren. Daarmee kun je veel beter onrust en onzekerheid wegnemen én de burger aanspreken op een duurzame toekomst. Voorgesteld wordt om een Digitaal Twents Netwerk op te richten. Om kennis te delen en verhalen te delen!

Bovenstaande biedt een fractie van de inhoud van de gevoerde gesprekken. Veel gehoorde woorden zijn 'netwerk' en 'bewustwording'. Het zijn elementen die prima passen in de beweegredenen van 14 wethouders om te starten met 'Onder Twente'. In februari, bij het vervolgsymposium, zal dat ongetwijfeld aan de orde komen!